

Культура України

ЧАСТИНА 3

Малюство

Ігор Мірчук

ВИДАВНИЦТВО ШКІЛЬНОЇ РАДИ
Нью Йорк, 2007

ПИТАННЯ ДЛЯ ПОВТОРЕННЯ

1. Як розвивалося образотворче мистецтво в Україні за княжих часів? Яка техніка живопису була найбільш поширена в той період? Імена яких мальрів тієї доби дійшли до нас?

За княжих часів образотворче мистецтво досягло в Україні досить високого рівня розвитку. Існувало воно головним чином у формі розписів (прикрас) церков та палат. Серед видів техніки на першому місці були мозаїка та фреска.

Найкращі зразки образотворчого мистецтва княжої доби можна побачити в соборі св. Софії (наприклад, мозаїка "Оранта") та Кирилівській церкві в Києві. Перлинами мистецтва є також мозаїки та фрески Михайлівського "золотоверхого" собору, які були врятовані перед знищеннем самого собору.

Серед мистців княжої доби найбільш відомим був іконописець Алімпій, монах Печерської Лаври.

2. Який стиль переважає у церковному мистецтві України? Назвіть найбільш характерні риси цього стилю.

В українському церковному мистецтві панує візантійський стиль. Це тому, що Україна прийняла християнство з Візантії, а українська церква належить до східної, візантійської гілки християнства.

Характерним для візантійського стилю у мальстріві є існування певних правил (канонів) зображення постатей та всіх інших предметів. Так, за візантійським стилем постаті святих зображуються не зовсім реалістично, а дещо штучно та у фронтовій позиції (оберненими до глядача). Тіла їх видовжені та скриті складками одягу. Очі в них великі, уста малі, ніс тонкий, а на обличчі відсутні емоції. Це мало підкреслювати, що святий вже не земна людина, а людина, яка перебуває з Богом, на небесах.

Предмети часто виконують роль символа. Наприклад, зірка на чолі Матері Божої пригадує про її непорочність, коло або еліпса означають всесвіт, виноград — Євхаристію, пава — християнську громаду, гострі схили гор — трудність дістатися до неба і т. д. Навіть кольори виконують символічну роль: золотий символізує небесне царство, синій, коли вживається в еліпсі — небесне царство, а коли не в еліпсі — земне життя, зелений колір — скромність, чорний — смерть, червоний є символом мучеництва, а білий — символізує нове життя після воскресіння.

Візантійського стилю мистці дотримуються і тепер у церквах православних і греко-католицьких, бо він чудово розв'язує проблему, як зобразити Бога та святих, які не належать до земного світу, а перебувають у небесному вимірі.

3. Чи мистецькі твори, розписані українськими мистцями у візантійському стилі, мають якісь відмінності від творів візантійського стилю в інших країнах?

Через те, що існували певні канони (правила) розпису церков та зображення святих, то значних відмінностей творів візантійського стилю по різних країнах бути не могло. Але з часом деякі зміни все ж таки з'явились, і так створилися свої українські особливості візантійського мистецтва. Якщо у грецьких мистців вираз облич був переважно суворий, віддалений, то українські мистці зображували святих більш лагідними, теплими виразами, надавали їм індивідуальні риси, замальовували тіні на обрисах одягу.

Саме в княжу добу Київ став одним із центрів розвитку візантійського мистецтва.

4. Що таке ікона і яке її призначення? Які святі найчастіше зображені на іконах в Україні? Які ікони, захоплені з України, стали "національними" для інших народів?

Ікона — це зображення Ісуса Христа, Богородиці, святих, або події з Святого Письма, переважно виконане на дощі, рідше на кам'яній або металевій плиті, емаллю чи мозаїкою.

Крім Христа та Богородиці на іконах найчастіше бачимо святих Миколая та Івана Хрестителя, архангелів Михаїла та Гавриїла, мучеників Юрія та Димитрія.

Ікони, які росіяни й поляки вважають своїми національними, були століття тому захоплені з України. Володимирська ікона, яку росіяни вважають свою національною, була захоплена з Вишгорода (біля Києва) в XII ст. суздальським князем Андрієм Боголюбським, відомого з руйнування Києва. Ченстоховська ікона, яку поляки вважають свою національною, була вивезена одним польським королем із міста Белз (недалеко Львова) у XIV ст. Обидві ікони зображують Божу Матір із малим Ісусом на руках.

Найславнішими українськими іконами є: Печерська ікона (створена Алімпієм), Почаївська, Зарваницька, Теребовельська і Покрова з Січової церкви на Запоріжжі. До приходу більшевиків в Україні було понад 150 чудотворних ікон.

5. Що таке іконостас? Що він символізує і яке його призначення? Описати розміщення ікон на іконостасі.

Іконостас — це стіна, покрита іконами, що відділює святилище (частину церкви, в котрій знаходитьться вівтар) від храму вірних.

Ранні іконостаси в Україні були одноповерховими, а в XIV-XV ст. іконостас почав ставати багатоповерховим.

Іконостас має три входи ("врата") з дверцями: середній вхід ("царські врата") та два бічні ("дияконські врата"). В Україні іконостаси переважно складаються з кількох рядів ікон (від трьох до шести рядів). Повний іконостас має понад 50 ікон, які розміщені на іконостасі за устійненим порядком.

У першому ряді, направо від царських врат є ікона Христа-Учителя, далі направо від дияконських воріт — ікона святого або події, яким посвячена церква. З лівого боку від царських воріт є ікона Божої Матері з Божим Дитятком, а зліва других дияконських воріт — ікона одного з найбільш пошанованих народом святих (напр. св. Миколая або Юрія). У другому ряді є ікони з зображеннями 12 головних подій з життя Христа та Богородиці. У третьому ряді розміщують ікони 12 апостолів, а в найвищому ряді — ікони старозавітних пророків.

В Україні є багато високомистецьких іконостасів. Особливо чудовими є іконостаси з бароккової доби. Більшість із них були знищені большевиками разом з церквами.

6. Стиль ренесанс: коли і звідки прийшов він в Україну, яке місто стало центром ренесансу в Україні? Що нового внес ренесанс у малярство взагалі і в Україні зокрема?

Ренесанс (від французького слова, що означає відродження) виник в Італії у XIV столітті. Він розбудив дух індивідуалізму та підвищив увагу до життя людей на цьому світі в контрасті до попередньої зосередженості на релігії. Ренесанс брав надхнення з давньої греко-римської культури. У малярстві він приніс більший натурализм (реальне зображення людських фігур, краєвидів архітектури, природи), освітлення і перспективу.

В Україні впливи ренесансу помітні вже з кінця XVI ст., але тільки певні його елементи були прийняті українськими мистцями. Мистецтво ренесансу з його орієнтацією на дохристиянську грецьку та римську скульптуру й оспіуванням краси людини довго не знаходило сприйняття в Україні. Але, під впливом ренесансу в українських іконах тісі доби появляється більший реалізм, постаті приймають більш правдивого вигляду, їх жести стають більш оживлені. Є більше багатство кольорів, з'являється тінь, використовується способи для створення глибини й перспективи, змальовується більша кількість постатей та елементи справжніх краєвидів.

Також доба ренесансу дала зародок світському портреті в Україні. У нижній частині неоднієї ікони стоять зображені у молитовній позі фундатори церкви. Згодом світський портрет набув самостійного існування.

7. Стиль барокко: характерні риси, коли з'явився в Україні, його вплив на українське малярство.

Стиль барокко, як і ренесанс, виник в Італії. Його характерними рисами є складна композиція, пишна декоративність, драматичне представлення дії і динамічний контраст світла й тіні. В добу барокко образ набув глибших деталей і повнішого реалізму.

В Україні барокко з'явився у XVII-XVIII століттях і спричинив великий вплив на українське мистецтво. Це був час існування гетьманської держави, Гетьманщини — період жвавого розвитку культури й економіки України.

Щойно в Україні починало самостійно розвиватися світське мистецтво у формі портрета. Саме тоді було створено багато портретів визначних членів тодішнього українського суспільства — гетьманів, козацьких старшин і їх дружин, церковних провідників і т. д. (козацьке барокко).

Барокко спричинив вплив і на церковну ікону. Під його впливом персонажі на іконах зображені у дуже оживлених позах, із глибоко експресивними виразами на обличчі та з драматичними жестами. Також бачимо велику залюбленість у розмайті кольорах та їх відтінках і в контрастуванні світла й тіні.

Вплив ренесансу та барокко найкраще можна побачити на іконах Івана Рутковича та Йова Кондзелевича, які вважаються найвидатнішими українськими мальярами XVII й початку XVIII століття.

8. Навести приклади впливу українського образотворчого мистецтва на розвиток мистецтва інших народів. Які мальярі і чому працювали у XVIII-XIX століттях для Росії й інших країн?

Вже з XIV-XVI століть у сусідніх країнах був великий попит на українських мальярів. Їх запрошуvalи литовські князі та польські королі розмальовувати замки та каплиці церков. У Krakovі, Lublinі та в інших містах Польщі збереглися фрески з тих часів, виконані українськими мальярами. Також є відомості про участь українських мальярів у мистецькому житті Росії, Угорщини та Молдавії.

Українці відігравали провідну роль в розвитку російського мистецтва впродовж цілого XVIII ст. Після ліквідації Гетьманщини Росія робила все для того, щоб позбавити українців умов для окремого розвитку. Обдарована молодь була змушенна студіювати в Петербурзі, бо не дозволялось на відкриття мистецької академії в Україні. Навіть тих українських мистців, які здобували освіту в Західній Європі, переманиювали до Росії.

Ряд українських мальярів XVIII-XIX ст. є зачислені до найвидатніших мистців Росії. Провідні місця в російському мистецькому житті 18 ст. займали українці Дмитро Левицький (один з найвидатніших майстрів портетного мистецтва того часу в Європі), Володимир Боровиковський (теж портретист світової слави), Антін Лосенко (перший в Росії мальяр у стилі класицизму). У XIX ст. українці приймали значну участь в діяльності групи "Передвижників" (мандрівних мистців), що відігравали провідну роль у російському мистецтві впродовж другої половини XIX ст. Серед них були: Микола Ге (один із організаторів Передвижників), Ілля Рєпін (один із найбільших мальярів Росії XIX ст.), А. Куїнджі, С. Світославський, М. Пимоненко, К. Трутовський інші.

9. Яке значення Шевченка, як мальяра? На які теми він малював? Яка мальурська спадщина Шевченка?

Визначний український поет Тарас Шевченко за фахом був майстром мальарства і мав до цього надзвичайний талант. Він був творцем реалістичного на-

пряму в українському малярстві, хоч деякі його картини свідчать і про нахил до романтизму з його ніжним та ідеалізованим зображенням людей та природи. Творчість Шевченка — це найвище досягнення українського мистецтва XIX ст.

Тематика Шевченка дуже різноманітна: портрети й автопортрети, картини на історичні теми, сцени з життя селян, краєвиди природи та картини архітектурних пам'яток тощо. Найбільше Шевченко малював на теми з життя і побуту людей, представляючи пресонажі різних соціальних груп. Він був одним із перших у малярстві, що зробив звичайну людину героєм картини.

У його портретах відчувається намагання відтворити правдивий образ людини, передати риси її характеру та внутрішне життя. Шевченко майстерно вживав освітлення для створення ефекту тримірного портрета.

Шевченкові автопортрети є немов мальованою біографією його тяжкого життя.

У його картинах із життя українських селян-кріпаків і бідних людей виступає ширій та глибокий гуманізм Шевченка.

Його малюнки історичних та архітектурних пам'яток України мали метою розбудити зацікавлення українським минулім.

Під час свого заслання у Казахстані він змалював краєвиди Казахстану та життя казахського народу. Казахи вважають Шевченка своїм першим національним мистцем.

10. Назвати кілька українських малярів XIX століття. В якому стилі і на які теми вони переважно малювали?

Творчість українських малярів XIX ст. розвивалась під впливом двох стилів: романтизму і реалізму. Романтики своєю метою ставили прославлення величних сторінок української минувшини, особливо геройки козацьких часів, та оспівування чарів сільського життя і краси української природи. Реалісти, на-томусть, прагнули усвідомлювати людей несправедливістю, яка існувала в тодішньому суспільстві. У картинах реалістів зображені нужда і трагізм життя українських селян.

До найвидатніших мистців XIX ст. належать: **Микола Ге** — автор багатьох картин на релігійні теми, намальовані реалістично, майже як на фотографії, та з великою психологічною силою, **Ілля Рєпін** — вважається одним із найбільших малярів Росії, хоча був українського походження. Створив ряд картин з українською тематикою, найславніша з яких "Запорожці пишуть листа турецькому султанові", **Кость Трутовський** створив багато картин побуту українських селян і народних звичаїв, **Микола Пимоненко** любив малювати на теми з козацького життя та життя українських селян, **Сергій Васильківський** — творець чудових картин природи України, **Микола Самокиш** — відомий тим, що створив кілька тисяч картин різних боїв.

11. Що це імпресіонізм? Які його риси? Назвати кількох українських імпресіоністів.

Імпресіонізм — це мистецький стиль, який виник у Франції в кінці XIX століття. Картини у стилі імпресіонізму відзначаються величим багатством кольорів. Для імпресіоністів головним не тематика, а кольори, світло та рух пензля. Вони любили зосереджуватись на скопленні впливу світла і тіні на забарвлення предметів.

Імпресіонізм мав багато прихильників серед українських мистців. Серед них були: **Олександр Мурашко** здобув велике признання у Західній Європі, **Олекса Новаківський** вважається найбільшим українським імпресіоністом. Його картини відзначаються динамізмом та експресивним використуванням кольору, **Іван Труш** — майстр пейзажу/краєвидів у стилі імпресіонізму та **Олена Кульчицька**.

12. Що це є соцреалізм? Які завдання ставили більшевики малярам?

Соцреалізм (соціалістичний реалізм) — це була загальна назва приписів, яких мистці були зобов'язувані дотримуватись за часів советської влади. Соцреалізм був проголошений **единим дозволеним стилем** ще в 1934 р. Малярі мали зображувати все в реалістичному стилі, щоб їхні картини були зрозумілі людям і не мали права індивідуального вислову. Будь-який вияв творчого підходу в мистецтві з відхиленням від соцреалізму дуже суворо засуджувався комуністичним урядом.

13. Що знаєте про Михайла Бойчука і його мистецьку школу? Назвіть кількох сучасних українських іконописців.

Михайло Бойчук жив у 20-ому столітті, але звернувся до давнього візантійського стилю у пошуку чогось нового у мистецтві. Бойчук вважав, що монументальне фрескове мистецтво у роді того, як розмальовані стіни церков, має силу глибоко промовляти до широких мас народу. Настрій його картин нагадує ікону.

Бойчук був творцем школи мистців, що дісталася назву монументалістів, або "бойчукістів". Творчістю Бойчука і його послідовників цікавилися у багатьох країнах світу.

До найвидатніших українських іконописців нових часів належать: **Петро Холодний** (батько і син), **Михайло Осінчук**.

14. В яких стилях малюють сучасні українські малярі? Назвіть кількох сучасних українських малярів.

Творчість сучасних українських малярів відзначається великою різноманітністю стилів. Мабуть кожний модерний стиль придбав собі послідовників серед українських малярів. Найбільш відомі представники тих стилів це:

- імпресіоністи **Василь** та **Федір Кричевські**, **Олекса Грищенко**.
- експресіоніст **Anatolij Petričkij**.

- сюрреалісти Іван Марчук, Володимир Макаренко.
- абстракціоністи Олександр Архипенко, Т. Вирста.
- реалісти Петро Андrusів, Яків Гніздовський, Василь Курилек.
- прихильники національного стилю Едвард Козак, Галина Мазепа, Мирон Левицький, Теодосій Гуменюк, Опанас Заливаха.
- Примітивісти Никифор Дровняк, Катерина Білокур, Марія Приймаченко.

15. Розповісти про розвиток графіки та способи прикрашення книжок у княжу добу.

Мистецтво графіки у княжу добу виявлялось головно у формі прикрашення книг орнаментами і мініятурними малюнками. Ці способи оздоблення книг були перейняті з Греції, де вони витворилися на основі знайомства з традиціями оздоблення рукописів інших народів. Значний вплив мала також Західна Європа з її традицією книжкових ілюмінацій.

Головними видами прикрашення рукописів були: **заставки** (орнаменти вгорі першої сторінки тексту або розділу), **ініціали** (прикрашені орнаментами, перші літери тексту або розділу), **кінцівки** (орнаментальні закінчення розділу та книжки) і **мініятури** (малі ілюстрації серед тексту книжки). Малюнки в рукописах виконувались у візантійському стилі і розмальовувались темперою, подібно до того, як розписувались ікони та фрески. Кольори були переважно яскравими з позолоченим обведенням.

Із тих часів збереглися невелике число пам'яток книжкового мистецтва. Найвизначнішими є: **Остромирове Євангеліє** (найстарший на Сході Європи рукопис; шедевр книжкового мистецтва XI ст.), **Ізборник Святослава** (XI ст.), **Трірський псалтир**, **Радзивіллівський літопис** (XV ст.) та **Пересопницьке Євангеліє** (XVI ст.), на якому присягають президенти України.

16. Як розвивалася графіка у добі ренесансу й барокко? Що прикрашували графікою? Яких визначних граверів доби барокко можете назвати?

Поява друкарства в XVI ст., у добу ренесансу, породила нову форму графіки — гравюру (дереворит). Напочатку друковані книги наслідували графіку рукописних книг. Згодом на зміну візантійському стилю прийшов західноєвропейський реалізм.

Під впливом бароккового стилю праці граверів набули характеру складних мистецьких творів з великою кількістю фігур, пишною рослинною орнаментацією і символами, що мають алегоричний зміст. До розвитку граверства спричинилася група майстрів, які поглибивши свою мистецьку освіту в Західній Європі, поширили нову техніку гравірування в Україні. Серед них були Олександр Тарасевич, Іван Щирський, Іван Мигура. З кінцем XVII ст. гравірування на металі поступово витіснило давню техніку деревориту.

Крім книжкової гравюри виготовляли і станкову гравюру, яку друкували на великому папері та подібно до картин розповсюджували серед людей. Найбільш популярними були гравюри із сценами з Біблії, краєвидами міст, мана-